

УДК 78.01: 378.14(477)

Цитування:

Нємцова Л. О. Історія окремих напрямів музичного мистецтва в Україні у ХХ столітті. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2021. № 4. С. 150-155.

Niemtsova L. (2021). History of the specific musical movements in Ukraine in the XX century. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 4, 150-155 [in Ukrainian].

Нємцова Лілія Орестівна,
кандидат мистецтвознавства,
асистент кафедри музики факультету
педагогіки, психології та соціальної роботи
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1726-1349>

ІСТОРІЯ ОКРЕМИХ НАПРЯМІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ У ХХ СТОЛІТТІ

Мета роботи – систематизація й узагальнення відомостей щодо історії окремих напрямів музичного мистецтва в Україні у ХХ столітті. **Методологія дослідження.** Застосовано загальнонаукові методи дослідження, аналітичний, типологічний, семантичний та порівняльний аналіз – для термінологічного визначення понятійного апарату історії музичного мистецтва та окреслення його теоретично-мистецтвознавчого застосування. **Наукова новизна** полягає у розгляді музичного мистецтва в Україні у ХХ столітті як певної соціально-культурної спільності. **Висновки.** У статті розглянута історія окремих напрямів музичного мистецтва в Україні у ХХ столітті. Встановлено, що на етапі зародження музичного мистецтва в Україні розвивалося первісне музикування синкретичного характеру. Означений тренд полягав у тому, що музика, танець, пісня й поезія знаходилися у постійній єдності і, супроводжували як церемонії, обряди й ритуали, так і побутове повсякденне життя. Упродовж ХХ століття українська музика у значній різноманітності жанрів і форм розповсюджена у нашій країні та за її межами. Українські митці активно освоювали класичні європейські інструментальні жанри, у т.ч. барокову сюїту, камерну сонату, тріо, квартет, квінтет. Саме у цей час естетика епохи модерну диктувала звернення до стилістики імпресіонізму, експресіонізму й інших напрямів модерну (в поєднанні із традиційними жанрами, формами й засобами музичної виразності). Зазначене відповідним чином позначалося і на сфері музичної освіти. Розвиток української професійної музики пов'язаний з еволюцією української державності, що лише у ХХ столітті отримала рушійні сили для становлення. Вказана державницька динаміка впливала на розвиток української культури (і музичного мистецтва) як комплексної системи, що необхідна для активного розвитку суспільства України та міжнародного співтовариства загалом. Говорячи про взаємодію за підсумками ХХ століття інновації й традиції (архаїки) у музичному мистецтві України, слід вказати, що будь-яка традиція – це інновація у минулому, і будь-яка інновація – це потенційно традиція у майбутньому. Крім того, важливо, що новатика й архаїка в творчості композитора мають доповнювати одна одну. Саме через зазначений тренд інновації у музичному мистецтві істотним чином відрізняються від нововведень у техніці, де повернення до архаїки не може вважатися новаційним розвитком.

Ключові слова: мистецтво, музика, музичні твори, музичні школи, ХХ століття, напрями, розвиток інновації

Niemtsova Liliya, Candidate of Art History, Assistant at the Music Departments of the Faculty of Pedagogy, Psychology and Social Work Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

History of the specific musical movements in Ukraine in the XX century

The purpose of the article is to provide systematization and synthesis of data concerning the history of the separate directions of musical art in Ukraine in the XX century. **Methodology.** General scientific methods of research, analytical, typological, semantic, and comparative analysis - are applied to the terminological definition of a conceptual framework of the history of musical art and justification of its theoretical art criticism application. **The scientific novelty** consists in consideration of musical art in Ukraine in the XX century as a certain welfare community. **Conclusions.** The article considers the history of certain areas of musical art in Ukraine in the twentieth century. It was established that at the stage of the emergence of musical art in Ukraine, the initial music of a syncretic nature developed. This trend consisted in the fact that music, dance, song, and poetry were in constant unity and, accompanied both ceremonies, rites and rituals, and everyday life. During the twentieth century, Ukrainian music in a significant variety of genres and forms is widespread in our country and beyond. Ukrainian artists actively mastered classical

European instrumental genres, including the Baroque suite, chamber sonata, trio, quartet, quintet. It was at this time that the aesthetics of the Art Nouveau era dictated an appeal to the style of impressionism, expressionism, and other directions of Art Nouveau (in association with traditional genres, forms, and means of musical expressiveness). This has had an appropriate impact on the field of music education. The development of Ukrainian professional music is associated with the evolution of Ukrainian statehood, which only in the 20th century received the driving forces for formation. This state dynamics influenced the development of Ukrainian culture (and musical art) as an integrated system that is necessary for the active development of the society of Ukraine and the international community as a whole. Speaking about the interaction following the results of the XX century of innovations and traditions (archaics) in the musical art of Ukraine, it should be pointed out that any tradition is an innovation in the past, and any innovation is potentially a tradition in the future. In addition, it is important that novelty and archaic in the composer's work should complement each other. It is through this trend that innovations in musical art differ significantly from innovations in technology, where a return to archaic cannot be considered an innovative development.

Keywords: art, music, musical works, music schools, the XX century, directions, development □ innovations.

Актуальність теми дослідження. Виявлення особливостей історичного шляху розвитку різних видів музичного мистецтва в Україні є актуальною проблематикою для наукового пізнання – причому у площині як теорії, так і практики.

Історія музики в Україні охоплює тривалий період: від періоду становлення у часи Давньоруської держави до використання у ході написання й виконання музики потужних інформаційних технологій у 2020-х роках. У ході свого розвитку музичне мистецтво України охопило всі сфери: це була народна й професійна, академічна та популярна музика. Крім того, не лише відбувалися зміни в методології музичного мистецтва, але й принциповим чином видозмінювалося розуміння значення музики, а також її зв'язків з іншими видами мистецтва (співом, танцями тощо)

Історія розвитку музики в Україні у період до XIX століття характеризувалася в основному народним характером. Як відомо науковцям з музикознавства й інших інтелектуалам, характерними рисами українців завжди були співучість і музичність. Саме тому музичні традиції на території нашої країни сягають глибоких історичних часів.

На етапі зародження музичного мистецтва в Україні розвивалося первісне музикування синкретичного характеру. Означений тренд полягав у тому, що музика, танець, пісня й поезія знаходилися у постійній єдності і, супроводжували як церемонії, обряди й ритуали, так і побутове повсякденне життя. Крім того, музика й інструменти мали сакральний характер, відіграючи магічну роль оберэгів під у ході заходів охоронного значення.

Аналіз останніх публікацій. Серед праць українських науковців, які фахово досліджували проблематику історії музичного мистецтва, слід назвати розвідки таких авторів

як М.Беляєва, Т.Булат, М.Гордійчук, М.Загайкевич, А.Муха, що створили фундаментальну «Історію української музики в 6 томах» [4], а також праці В.Белікової [2], Л.Беляєвої [1], В.Черкасова [9].

Мета статті – систематизація й узагальнення відомостей щодо історії окремих напрямів музичного мистецтва в Україні у XX столітті □

Виклад основного матеріалу. Згідно з О.Лосевим, досліджувати музику так само, як і інший предмет мистецтва, слід у діалектичний спосіб. Тому предмет дослідження розглядається і «зверху» (з погляду його вищого буття), і «знизу» (у контексті його прояву й даності у почуттєвому сприйнятті) [1, с. 136].

У найдавніші часи на території нашої країни розвивалися старовинні обрядові пісні, які були відображенням розуміння первісною людиною природи та суспільних явищ.

У подальшому, в період динамічного етногенезу української нації, відбувалося і жанротворення української музики й пісні – виділення календарно-обрядових, родинно-обрядових і побутових, козацьких, історичних (думи) пісень, а також балад і пісень різних видів побуту (солдатського й кріпацького тощо).

Важливе місце в українській музичній культурі традиційно займав інструментальний фольклор, який охоплював струнні, духові й ударні інструменти. При цьому багато українських народних музичних інструментів мають витоки із часів Київської Русі, а ще значна частина (скрипка тощо) розповсюдилися на ґрунті нашої країни у більш пізні періоди з інших національних культур.

XIX століття в історії музичного мистецтва України ознаменовано появою національної композиторської школи. На початку позаминулого століття в українській

музиці виникають перші симфонічні й камерно-інструментальні твори (автори І.Вітковський, А.Галенковський, І. та О.Лизогуби). У цей час формуються хоріві товариства «Торбан» (1870) й «Боян» (1891), створюються оперні театри у Києві (1867) й Львові (1900). Активно здійснюється інституалізація музичної освіти на українських територіях – це Вищий музичний інститут у Львові, музичні школи при Російському музичному товаристві у Києві (1868), Харкові (1883), Одесі (1897) й в інших великих містах.

Перед аналізом власне музичного мистецтва України ХХ століття доцільно навести думку Хосе Ортеги-і-Гассета: «Єдине натхнення, один і той самий життєвий стиль пульсують у мистецтвах, настільки несхожих між собою. Не віддаючи собі в тому звіту, молодий музикант прагне відтворити у звуках у точності ті самі естетичні цінності, що й художник, поет і драматург – його сучасники. І ця спільність художнього почуття мимоволі повинна привести до однакових соціологічних наслідків. Насправді, непопулярності нової музики відповідає така ж непопулярність і інших муз. Усе молоде мистецтво непопулярне – і не випадково, але в силу його внутрішньої долі» [8, 218].

На початку минулого століття музична культура України здійснила прорив у власному розвитку, що пояснюється такими факторами і причинами:

1) синтезуванням українською музикою світового художнього досвіду попередніх періодів, зокрема ХVІІІ і ХІХ сторіч;

2) досягненням різними засобами мистецького висловлення такого рівня виразності, що зміст музичних творів розкривав соціуму розв'язання ряду етичних, філософських, соціальних і художніх проблем, які справді хвилювали суспільство;

3) виникненням в арсеналі відмінних видів художньої творчості, а також таких художньо-естетичних утворень, які поставили українську музику на рівень художніх цінностей світового рівня [3, 52-53].

Ці та інші показники розвитку українського музичного мистецтва спричинили її динамічну участь у пан'європейському культурному й творчому процесі упродовж всього ХХ століття.

Перша чверть ХХ століття була позначена активізацією культурно-музичного життя в Україні (попри важкий період революційного терору й переслідувань, міграцію творчої інтелігенції тощо). Відкриваються художні нові бібліотеки, музеї, архіви, музичні

навчальні заклади, зокрема дитячі музичні школи в Києві й Одесі. У подальшому вони трансформувалися у спеціальні музичні школи, де навчалися обдаровані діти на протязі 10 років (зокрема, музична школа імені П.Столярського в Одесі).

Естетика 1920-х років у музиці стала відображенням, з одного боку, бурхливих революційних подій, а з іншого – зворотною тенденцією, коли у середовищі культурної інтелігенції стали проявлятися прагнення до тем родинного затишку, усамітнення, ностальгії за минулим часом. З огляду на це, у музиці стають більшою мірою, ніж у попередні часи, розповсюджені камерні жанри, у т.ч. інструментальні ансамблі [5, 266].

Упродовж 1920-х років у містах України відбувається справжній «вибух» композиторської творчості. Сполучаючи європейські традиції (особливо високий рівень символічності форми й жанру) із власними надбаннями, вітчизняні композитори працюють у жанрах опери, симфонії, увертюри, сонати, сюїти, розширюючи при цьому власні драматургічні концепції. Саме у цей час формується значне число інструментальних дуетів.

Важливим фактором впливу на культурне, у т.ч. музичне життя України у першій третині ХХ століття, були східноєвропейські мистецькі імпульси. Більше того, час 20-х років минулого століття був епохою сміливих експериментів не лише у музичному мистецтві, але й у культурному житті загалом. Новітніми практиками стали конструктивізм, футуризм, кубофутуризм, збереглися і мистецькі тренди попередньої епохи (імпресіонізм, символізм, неоромантизм). Водночас поступово посилюються позиції офіційного мистецтва (соціалістичного реалізму) та культурної нормативності загалом.

Українські митці активно освоювали класичні європейські інструментальні жанри, у т.ч. барокову сюїту, камерну сонату, тріо, квартет, квінтет. Саме у цей час естетика епохи модерну диктувала звернення до стилістики імпресіонізму, експресіонізму й інших напрямів модерну (в поєднанні із традиційними жанрами, формами й засобами музичної виразності). Зазначене відповідним чином позначалося і на сфері музичної освіти.

Серед представників української професійної музики у період 1917-1920 років слід назвати таких композиторів як М.Леонтович (1877-1921), С.Людкевич (1879-

1979), К.Стеценко (1882-1922), Я.Степовий (1883-1921).

Вони поповнили бібліотеку країни кращими музичними творами для фортепіано й голосу, обробками революційних пісень, піснями для хорового колективу, а також збірками хорових пісень для дитячого колективу.

Оцінюючи розвиток музичної культури в Україні у 1930-ті роки слід вказати особливості роботи Спілки композиторів України, зокрема активізацію культурно-масової роботи усіх членів СКУ: виконавців, композиторів, музикознавців, співробітників видавничої справи й музичних бібліотек. Філії СКУ активно функціонували у: Вінниці, Дніпропетровську, Донецьку, Ужгороді, Львові, Одесі, Сумах, Харкові й інших містах України.

Наступний період розвитку музичного мистецтва України пов'язаний із трагічними подіями 30-40-х років ХХ століття, коли унаслідок сталінських репресій у період «Розстріляного відродження» були страчені багато незгідних із політикою режиму представників українського музичного мистецтва. Багато талановитих композиторів і виконавців стали працювати чітко у рамках ідеологічної канви сталінського соціалізму.

Друга світова війна, на думку А.Мухи була «як поєднувальна, і як розмежовуюча перехідна ланка між першою та другою половинами ХХ століття» [4, 460].

У період 1941-1945 років та у подальшому значного розвитку і колосальної популярності здобула воєнна лірична пісня (Б.Лятошинський «Слов'янський концерт», А.Штогаренко «Партизанські картини»). У подальшому воєнний пафос пішов на спад і замінився буденною тематикою мирного будівництва країни – це яскраво представляли пісні П.Майбороди («Київський вальс», «Білі каштани») й І. Шамо («Києве мій»).

Розглядаючи музичну мову ряду творів композиторів радянської України, слід стверджувати про розповсюдження у вітчизняній музиці романтичних і неоромантичних трендів. Однак попри вказане, можна перекожливо стверджувати, що українська музична культура із середини ХХ століття перебувала на порозі переходу на якісно інший щабель розвитку.

З-поміж музичних творів з інноваційною на той час тематикою слід назвати опери «Богдан Хмельницький» К.Данкевича, «Украдене щастя» Ю.Мейтуса, «Милана»

Г.Майбороди, симфонію-кантату «Україно моя» А.Штогаренка тощо.

Музичну культуру України в період ХХ століття та у подальшому (як і багатьох інших країн світу) формували не лише композитори, які створювали музичні твори, музиканти-виконавці, котрі виконували музичний текст, а також представників музичної педагогіки. Орієнтовно починаючи з 1950-х років перед освітянами УРСР постало питання підготовки фахових педагогічних кадрів, котрі б могли на належному рівні забезпечити підготовку широкої аудиторії слухачів до сприйняття музики.

У подальшому, в період 60-80-х років ХХ століття спостерігалось підвищення професійного рівня музичної культури в нашій країні. Проявом зазначеного є значне поширення (порівняно з 1940-1950-ми роками) діяльності Спілки композиторів України. Тому в колах радянських українських музикантів велику популярність здобувають такі форми діяльності як:

- проведення урочистих ювілейних й авторських концертів;
- організація музичних фестивалів й конкурсів;
- проведення тематичних музичних вечорів-зустрічей із музикантами-виконавцями та популярними композиторами.

Закордоном нашої країни справедливо користувалися популярністю вітчизняні музичні форуми – київські Міжнародний фестиваль «Київ Мюзік Фест» і «Музичні діалоги - Україна і світ бароко», а також львівський Міжнародний фестиваль сучасної музики «Контрасти».

У зазначений період представники Спілки композиторів України брали участь у конгресах й науково-практичних конференціях: «Музично-історичні концепції у минулому і сучасності» (разом із Національною музичною академією України ім. П.Чайковського, Ворзель), «Дні американських і українських музикантів» (Львів), «Музика та культура абсурду ХХ століття» (Суми) тощо. Музиканти з інших держав світу брали участь у музичних Міжнародних фестивалях, що проводилися наприкінці ХХ століття у нашій країні. Це було ґрунтовним доказом професіоналізму і популярності вітчизняних музичних форумів і фестивалів – таких як «Віртуози», у рамках якого виступали Ніколь Корільон (Канада) й Дж. Цонтакіс (США).

Протягом останніх десятиліть минулого століття творча діяльність композиторів, музикантів і викладачів музично-педагогічних

факультетів у все більшій мірі характеризувалася формуванням музично-педагогічної науки. До зазначених заходів були залучені видатні науковці різних дисциплін: мистецтвознавства, психології музичного сприйняття, естетики, художньої культури, а також загальної педагогіки (О.Костюк, Л.Левчук, О.Рудницька, О.Самойленко тощо) [3, 55].

Новітній час розвитку української музичної культури має своєю точкою відліку 24 серпня 1991 р. – саме тоді після проголошення Акту незалежності соціум нашої країни отримує можливість творити як єдина національна спільнота. Це безпосереднім чином вплинуло на появу інноваційних тенденцій у музичній культурі.

Наприкінці ХХ століття багато досліджень у рамках музичного мистецтва розвивалися в межах культуроніки як прикладної галузь культурології (відповідно до точки зору відомого ученого, дослідника інновацій М.Епштейна). Культуроніка є гуманітарною технологією, винахідницькою діяльністю у галузі культури, у тому числі й музичного мистецтва, а також процесом активної трансформації музики як наслідок чи передумова теоретичних досліджень цього виду мистецтва [10, 614].

До культуроніки науковець відносить «діяльність таких культурних співтовариств, які породжуються на основі певних теорій певні культурні практики, – наприклад, італійські гуманісти, німецькі романтики, американські трансценденталісти, італійські й російські футуристи, російські символісти й концептуалісти» [10, 616-617]. Отже, культуроніку слід розглядати як надбудову над науками про мистецтва без намагань здійснення політизації/технологізації його різних сфер, у т.ч. музики.

М.Епштейн зазначає: «якщо культурологія мислить проєкціями – переломленнями предметів у знакових системах різних культур, то культуроніка мислить проєктами, тобто знаковими системами, які ще не стали практиками й інституціями якої-небудь культури й утворюють план можливих трансформацій усього культурного поля» [10, 615]. Науковець також стверджує, що «до інновацій безпосереднє відношення мають терміни із приставкою *пост-* – постмодернізм, постструктуралізм, постісторизм, постутопізм, постурбанізм, постліризм, постхристиянство, пост лібералізм... Ми живемо не після (модернізму, структуралізму, утопізму), але на

самому початку нового періоду, який найкраще характеризується приставкою *прото-*: протоглобальний, протоінформаційний, протовіртуальний [10, 23, 24].

Таким чином, якщо наприкінці ХХ століття стало доцільним застосовувати для музичного мистецтва термін «інновації», то він мав містити формування на основі традиційних стилів, напрямів і жанрів музичного мистецтва певного нового продукту. Причому це являється не обов'язково принципово інший музичний твір, а такий, що ґрунтується на креативній точці зору попередньої генерації композиторів, однак істотно відрізняється від попередніх доробків, що виникали у минулому.

Висновки. Підсумовуючи дані, отримані у ході дослідження історії окремих напрямів музичного мистецтва в Україні у ХХ столітті, слід зазначити таке:

По-перше, на етапі зародження музичного мистецтва в Україні розвивалося первісне музикування синкретичного характеру. Означений тренд полягав у тому, що музика, танець, пісня й поезія знаходилися у постійній єдності і, супроводжували як церемонії, обряди й ритуали, так і побутове повсякденне життя.

По-друге, упродовж ХХ століття українська музика у значній різноманітності жанрів і форм розповсюджена у нашій країні та за її межами. Українські митці активно освоювали класичні європейські інструментальні жанри, у т.ч. барокову сюїту, камерну сонату, тріо, квартет, квінтет. Саме у цей час естетика епохи модерну диктувала звернення до стилістики імпресіонізму, експресіонізму й інших напрямів модерну (в поєднанні із традиційними жанрами, формами й засобами музичної виразності). Зазначене відповідним чином позначалося і на сфері музичної освіти. Наразі, у 2020-х роках українське музичне мистецтво й у подальшому розвивається як у професійній, так і у народній традиціях, і є об'єктом дослідження багатьох авторів.

По-третє, розвиток української професійної музики пов'язаний з еволюцією української державності, що лише у ХХ столітті отримала рушійні сили для становлення. Вказана державницька динаміка впливала на розвиток української культури (і музичного мистецтва) як комплексної системи, що необхідна для активного розвитку суспільства України та міжнародного співтовариства загалом.

По-четверте, говорячи про взаємодію за підсумками ХХ століття інновації й традиції (архаїки) у музичному мистецтві України, слід вказати, що будь-яка традиція – це інновація у минулому, і будь-яка інновація – це потенційно традиція у майбутньому. Крім того, важливо, що новатика й архаїка в творчості композитора мають доповнювати одна одну. Саме через зазначений тренд інновації у музичному мистецтві істотним чином відрізняються від нововведень у техніці, де повернення до архаїки не може вважатися новаційним розвитком.

Література

1. Беляева Л. Г. Нова музика або нова класика? Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : Збірник наукових праць / М-во культури і туризму України, Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв, Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Міленіум, 2009. Вип. 23. С. 132-138.
2. Белікова В. В. Історія української музики: навчальний посібник / МОНМС України. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. 372 с.
3. Белікова В. Шляхи розвитку української музичної культури ХХ століття. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Педагогічні науки. 2015. Вип. 139. С.52-56.
4. Історія української музики в 6 т. / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського: Редкол. Г. А. Скрипник (голова) та інші / Ганна Аркадівна Скрипник (голова) та інші. Київ, 2004. - Т. 5; 1941-1948 рр. / М. В. Беляєва, Т. П. Булат, М. М. Гордійчук, М. П. Загайкевич та інші; редкол. тому: А. І. Муха (відп. ред.) та інші. 2004. 504 с.
5. Кравченко А. Камерно-інструментальні твори Віктора Косенка в рецепції салонного музичування. Наукові збірники Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка. 2015. Вип. 34. С. 264-271.
6. Музыкальный энциклопедический словарь; гл. ред. Г. В. Келдыш. – Москва : Советская энциклопедия, 1990. 672 с.
7. Національна Спілка композиторів України. Довідник. Київ : Гроно, 2011. 138 с.

8. Ортега-и-Гассет Хосе. Эстетика. Философия культуры. Москва : Искусство, 1991. 588 с.
9. Черкасов В. Ф. Музично-педагогічна освіта України на межі двох тисячоліть (1991-2010 рр.): навчальний посібник. Кіровоград: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2011. 380 с.
10. Эпштейн М. Н. Знак пробела: О будущем гуманитарных наук. Москва : Новое литературное обозрение, 2004. 864 с.

References

1. Belyaeva L.G (2009). New music or new classics?. Current issues of history, theory and practice of art culture, (23), 132-138. [in Ukrainian].
2. Belikova V.V. (2011). History of Ukrainian music. Kryvyi Rih: Publishing House [in Ukrainian].
3. Belikova V. (2015). Ways of development of Ukrainian musical culture of the XX century. Scientific notes of Kirovograd State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko. Ser.: Pedagogical Sciences, (139), 52-56 [in Ukrainian].
4. Skripnik G.A. (2004). History of Ukrainian music: in 6 vols. Vol. 5. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Kravchenko, A. (2015). Chamber and instrumental works by Viktor Kosenko in the reception of salon music-making. Scientific collections of the Lviv National Music Academy named after Mykola Lysenko, (34), 264-271. [in Ukrainian].
6. Keldysh, G. W. (1990). Music encyclopedic dictionary. Moscow: Soviet Encyclopedia. [in Russian].
7. National Union of Composers of Ukraine (2011). Grono [in Ukrainian].
8. Ortega H. (1991). Aesthetics: Philosophy of Culture. Art. [in Russian].
9. Cherkasov V. F. (2010). Music and pedagogical education of Ukraine in the context of integration into the European educational space. Scientific journal of NPU named after MP Drahomanov. Series 14: Theory and methods of art education, (10), 3-8. [in Ukrainian].
10. Epstein M.N. (2004). Space mark: On the future of the humanities. New literary review. [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 05.10.2021
Отримано після доопрацювання 22.10.2021
Прийнято до друку 29.10.2021*